

Ur *Fjärde Internationalen* 1/1981

Martin Fahlgren

Rättvisa åt Andreu Nin

Från slutet av 1800-talet fram till Franco-sidans seger i det spanska inbördeskriget (1939) genomgick Spanien många konvulsioner – massresningar, militärkupper m.m. De spanska arbetarna, daglönarna och fattigbönderna var under denna tid förmodligen de mest stridbara i hela Västeuropa. Detta gav emellertid paradoxalt nog mycket få resultat på den revolutionära teorins område. De spanska revolutionärerna var handlingsmänniskor, inte teoretiker. Marxismen hade en svag ställning i arbetarrörelsen som istället dominerades av anarkistiska och syndikalistiska idéer.

Avsaknaden av en revolutionär teori och ett redskap (parti) för att omsätta denna teori i *medveten* handling utgör en av huvudorsakerna till att den spanska revolutionen slutade i nederlag.

Det faktum att den spanska arbetarrörelsen på det hela taget var teorilös innebar inte att det var ett becksvalt mörker. Det fanns enstaka glimrande ljus som lyste upp i mörkret. Det främsta var Andreu Nin.

Några biografiska data

Nin föddes 1892 i den lilla katalanska jordbruksstaden Vendrell, där hans familj drev ett litet skomakeri. I Nins hem talades inte mycket politik, men när Andreu 1909 kom till Barcelona för att utbilda sig till lärare, kom han i kontakt med syndikalismen och den katalanska nationalismen som väckte hans politiska intresse. När lärarutbildningen var avslutad hade Nin redan blivit övertygad socialist och tog anställning i en skola som drevs av fackföreningarna. Nin anslöt sig till det socialistiska ungdomsförbundet och började skriva i den socialistiska vänsterflygelns veckotidskrift **Justícia Social** (Social rättvisa). Trots sin socialistiska övertygelse betraktade Nin den anarkosyndikalistiska organisationen CNT som den viktigaste revolutionära kraften i Spanien och gick med i CNT:s fackförening för de fria yrkena, där han snart blev vald till ordförande.

Den ryska Oktoberrevolutionen 1917 gjorde ett starkt intryck på den spanska arbetarrörelsen och i både socialistpartiet och CNT utvecklades strömningar som drogs till bolsjevismen.

Nin anslöt sig till dessa och kämpade för anslutning till den 1919 bildade Tredje Internationalen (Komintern) – Nin hade blivit kommunist. I mars 1921 valdes han till generalsekreterare i CNT:s nationella kommitté och månaden därpå utsågs han att ingå i den CNT-delegation som skulle närvara vid Kominterns tredje världskongress och vid Röda Fackföreningsinternationalens (RFI) grundningskongress samma år. I Moskva valdes Nin till sekreterare i RFI och stannade kvar i Sovjetunionen för att sköta denna uppgift. Som representant för RFI ingick han också i Kominterns exekutivkommitté (EKKI). Under sin vistelse i Sovjetunionen blev han dessutom medlem i det ryska kommunistpartiet och delegat i Moskvasovjeten.

Under andra hälften av 20-talet började emellertid svårigheterna. Nin anslöt sig till den antistalinistiska vänsteroppositionen och när denna besegrats av Stalin & Co utslöts Nin 1927 (tillsammans med ett stort antal sovjetiska kommunister) ur partiet. Slutligen utvisades han 1930 ur Sovjetunionen och återvände till Spanien.

I Spanien återupptog Nin sin politiska aktivitet, vilket ledde till att han vid flera tillfällen arresterades och fick sitta i fängelse. Nin deltog i uppbygget av den *internationella* vänster-

oppositionen och var ledare för dess spanska sektion ända till 1935, då denna bröt med den internationella rörelsen på frågan om hur partiet skulle byggas i Spanien. Trotskij och majoriteten av den internationella vänsteroppositionen menade att man borde ta fasta på den radikaliserings som ägde rum i det spanska socialistpartiet och ansluta sig till detta för att där stärka de revolutionära strömningarna (entrism). Nin och majoriteten av den spanska sektionen förkastade denna inriktning. I stället slog den sig 1935 samman med Joaquín Mauríns **Bloc Obrer i Camperol** (Arbetar- och Bondeblocket), en Bucharin-inspirerad utspiltring ur det spanska kommunistpartiet som hade nästan hela sin styrka förlagd till Katalonien och Valencia. Detta gav upphov till en ny partibildning, **Partido Obrero de Unificación Marxista** (arbetarpartiet för marxistiskt enande) – POUM.

Efter det spanska inbördeskrigets utbrott blev Nin POUM:s generalsekreterare och främste ledare, ty Maurín hade oturen att befinna sig i Galicien vid upproret och tillfångatogs där av de segrande Franco-styrkorna.

Som representant för POUM blev Nin justitieminister i den katalanska provinsregeringen. Detta kritiserades skarpt av Trotskij eftersom det innebar att POUM deltog i en borgerlig regering som arbetade för att undergräva de spanska massornas landvinningar. POUM:s politik vacklade mellan en revolutionär och reformistisk inriktning (centrism).¹

För stalinisterna, som slogs för att vrida tillbaka den spanska revolutionen i helt borgerliga banor och därför gick till frontalangrepp på arbetarnas och de fattiga böndernas sociala erövringar, var dock POUM med sin syn på den spanska revolutionen som en socialistisk revolution en fiende som måste undanröjas. POUM:s kritik av stalinismen och övergreppen mot oppositionella i Sovjetunionen kunde heller inte tolereras. Den stalinistiska hetsen mot POUM nådde klimax efter de s k majhändelserna i Barcelona 1937.² Nin arresterades den 16 juni (tillsammans med andra POUM-ledare) och den ryska säkerhetspolisen (GPU!) tog hand om honom. Efter att ha utsatts för tortyr för att i Moskvarättegångarnas anda få att erkänna att han var Franco-agent – något som skändligen misslyckades – mördades han.³

Det spanska kommunistpartiet och mordet på Nin

Mordet på Andreu Nin tillhör de mörkaste kapitlen i den stalinistiska världsrörelsens historia. Det är därför heller inte så underligt att detta brott har plågat det spanska kommunistpartiets sjuka samvete fram till våra dagar.

Detta kan helt naturligt lättast iakttas då ledande spanska kommunister uteslutits eller brutit med partiet och därmed frigjorts från partidisciplinen. Nästan undantagslöst har sådana f d stalinister uttryckt sin avsky och ånger över behandlingen av POUM och i synnerhet mordet på Nin. Ett sådant exempel är Jesús Hernández som under inbördeskriget tillhörde det allra högsta ledargarnityret i partiet (politbyråmedlem och spansk representant i EKKI, minister i folkfrontsregeringen och generalkommissarie i armén). Efter några års exil i Sovjetunionen och sedan i Mexico, hamnade Hernández i opposition mot gruppen kring "La Pasionaria" och uteslöts ur partiet. En tid efteråt (1952) publicerade han en bok som avslöjade många detaljer

¹ Trotskijs kritik av POUM, samt ett utdrag ur den brevväxling som Trotskij och Nin förde fram till 1935, finns publicerad på engelska i Trotsky, **The Spanish Revolution**, Pathfinder Press, New York 1973. En historik över den spanska trotskismen fram till 1935 finns på spanska: Pelai Pagès, **El movimiento Trotskista en España**, Ediciones Peninsula, Barcelona 1977 (författaren sympatiserar med POUM).

² Om majhändelserna, se text F. Morrow, [Spanien 1931-1937 – revolution och kontrarevolution](#). Bokförlaget Röda Rummet, Stockholm 1976 (kap. 10).

³ Om mordet på Nin och förföljelserna mot POUM, se Thomas, **Spanska inbördeskriget**, Rabén och Sjögren. Ystad 1978, s. 557-563. För den som läser spanska finns en mer detaljerad redogörelse i Gorkin, **El Proceso de Moscú en Barcelona**, Aymá, Barcelona 1974.

om spanska kommunistpartiets inre liv och agerande under inbördeskriget. Till de frågor som Hernández sprider ljus kring är hur spanska kommunistpartiet och den ryska säkerhetspolisen iscensatte förföljelsen av POUM och mordet på Nin.⁴

Ett exempel av senare datum är Fernando Claudín, som tillhörde kommunistpartiets högsta ledning ända till 1964. I en numera mycket känd bok om den kommunistiska världsrörelsen skriver Claudín:

”... repressionen mot POUM, och i synnerhet det avskyvärda mordet på Andreu Nin, är det svartaste bladet i PCE:s (spanska kommunistpartiet) historia. PCE blev medbrottsling till det brott som begicks av Stalins hemliga polis. Liksom alla andra kommunister i världen vid denna tid och under många år därefter, var vi spanska kommunister utan tvivel förblindade av de monstruösa lögnerna som fabricerats i Moskva. Men detta befriar oss inte från vårt historiska ansvar. Det har gått fjorton år sedan SUKP:s 20:e partikongress (1956), och PCE har fortfarande inte gjort självkritik eller erbjudit sig att samarbeta för att reda ut vad som hände. Även om vi antar – och detta är enligt min mening ganska troligt – att de nuvarande PCE-ledarna inte kan bidra med så mycket till det som redan är känt, skulle de åtminstone kunna kräva av SUKP att det offentliggör den information som endast de besitter. Nin-affären tillhör Spaniens historia, inte bara Sovjetunionens.”⁵

Claudín formulerade detta omdöme för drygt tio år sedan och sedan dess har faktiskt en del hänt i frågan om det spanska kommunistpartiets hållning till POUM och fallet Nin, men i det stora hela är omdömet fortfarande giltigt.

Hur har då den officiella hållningen utvecklats i det spanska kommunistpartiet under historiens lopp? I själva verket har den genomgått olika faser.

Under inbördeskriget och de närmaste fem åren därefter drev de spanska stalinisterna en omfattande smädeskampanj mot allt som hade med POUM att göra och försvarade hetsjakten mot dess medlemmar. POUM stod i maskopi med Franco och den internationella fascismen hävdade man. Men i fråga om Nins försvinnande förnekades att partiet hade något med det att göra. I stället påstods att han flytt till fascisterna! På frågan om vart Nin tagit vägen svarade kommunistpartiets propagandister: ”Till Salamanca (Francos huvudstad, min anm.) eller Berlin!”.

Några år senare följde nästa fas, i mystifieringen av fallet POUM och Nin. Man fortsatte förstås att beskylla POUM för kontrarevolutionär aktivitet, men de allra grövsta anklagelserna fick efterhand falla i glömska. Beträffande förföljelserna mot POUM lägrade sig emellertid en fullständig tystnad. Man talade inte om det.⁶ Detta återspeglade givetvis partiledningens sjuka samvete. De officiella partirösternas tystnad kring de värsta aspekterna av behandlingen av POUM var bara ena sidan av det mynt vars andra sida var de ångerfulla f d partimedlemmar som försökte lätta på sina samveten genom att avslöja partiets ruttna agerande under inbördeskriget.

Den fas som vi nu befinner oss i inleddes i mitten av 70-talet. Då började ledande kommunistpartimedlemmar att försiktigt ta avstånd från delar av partiets verksamhet under inbördeskriget. Denna omsvängning möjliggjordes av att banden till Moskva lossades och dess främsta drivkraft var att partiets möjligheter att spela en roll i Spanien krävde att det bättrade på sitt skamfilade rykte. Agerandet mot POUM tillhörde de frågor som många inom den

⁴ Boken kallades ursprungligen ”Det stora förräderiet”, men senare upplagor har haft den mer agentromanaktiga titeln ”Jag var en minister åt Stalin”. (*Yo fui un ministro de Stalin*, G. del Toro, Madrid 1974).

⁵ Claudín, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#), del 1, Röda Rummet/Barrikaden, Surte 1979, s. 438.

⁶ Detta gäller t ex den officiella partihistoriken *Historia del Partido Comunista de España*, Editions sociales, Paris 1960 och Dolores Ibárruris memoarer, *El único Camino, Memorias de la Pasionaria*, Mexico, D.F., 1963.

spanska arbetarrörelsen hade svårt att förlika sig med och därför måste partiledningen göra något åt detta.

Den som anslog tonen var partiets generalsekreterare, Santiago Carrillo, som tillhörde de ledande kommunisterna redan under inbördeskriget. I en filmintervju 1974 yttrade han för första gången att POUM ”inte var något provokatörsparti”, utan ”en strömning i den revolutionära rörelsen”.⁷ Förvisso ett förvånande uttalande för de som vant sig att från kommunistpartiet höra att POUM var fascistagenter.

Från denna tidpunkt har partiet och dess talesmän hävdade att POUM nog ville väl, men att det förde en ansvarslös ”äventyrspolitik”. Detta sägs vara anledningen till att POUM förföljdes, men man påstår inte längre att denna förföljelse var riktig. Den framställs istället som ett olycksfall i arbetet. Den andra sidan av denna nya officiella hållning är att man samtidigt försöker bagatellisera kommunistpartiets roll och ansvar för förföljelserna, och fallet Nin förnekar man all kännedom om.

Den nya attityden är givetvis ”smakligare” än den gamla och fungerar därför också smärtlindrande för den vanlige kommunistpartimedlemmen, som hjälpligt kan döva sina olustkänslor i fråga om partiets historiska arv. Den nya hållningen är emellertid inte ärlig. Den är ett nytt sätt att sopa sanningen under mattan. Kommunistpartiets ledning vill helt enkelt inte röra i frågan alltför mycket och reda ut det verkliga händelseförloppet och partiets roll. I stället tillgrips förtiganden, halvsanningar och förvrängningar för att dölja de värsta aspekterna av politiken och rättfärdiga andra. Självkritiken är milt sagt halvhjärtad och utgör bara en ny fas i mystifieringen av partiets historia. Det ovan citerade omdömet från F. Claudín står därför fast.

Som ett exempel på hur man nu behandlar frågan kan vi ta Carrillos bok om eurokommunismen, där han skriver

”Andreu Nin försvann efter majputschen i Barcelona 1937. Enligt en version mördades han av en parallellpolis, enligt en annan version flydde han till det fascistiska lägret. Allt som har kommit fram efter kriget, eller snarare den slutsats man kan dra av det som kommit fram, bekräftar otvivelaktigt att Andreu Nin mördades och inte försökte fly till fiendelägret. Jag kan säga att kommunistpartiet, dess ledande organ, hade inget materiellt ansvar i dessa händelser och om någon kommunist deltog som individ i det hela – något som jag inte känner till – så gjorde han det på eget bevåg och inte på partiets order ...”

Carrillo erkänner nu att ”Nins död var en avskryvare och oförsvarlig handling” men tillägger att det måste ses i sitt sammanhang (”vi befann oss i fullt inbördeskrig mot fascismen”).⁸

Vi upprepar att t ex Carrillos uttalande ovan givetvis utgör ett stort steg framåt jämfört med de stinkande besvärjelser som serverades förut. De erkännanden som nu faktiskt gjorts kan också användas för att pressa fram ytterligare klargöranden, något som Carrillo & Co helt naturligt inte är så villiga till. Citatet ovan illustrerar att ledarna i kommunistpartiet fortfarande är ovilliga att gå till grunden med det hela och ärligt beskriva partiets roll i händelseutvecklingen. Carrillo skriver t ex med en falsk ”objektivitet” att Nin enligt ”en version” flydde till fascistlägret. Vems ”version”? Givetvis var detta det stalinistiska kommunistpartiets version, ingen annans. Carrillo hävdar att kommunistpartiet inte hade något ”materiellt ansvar” för mordet

⁷ Citerat i V. Alba, **El Partido Comunista en España**, Editorial Planera, Barcelona 1979, s. 228. Filmen heter **Les deux memoires**.

⁸ S. Carrillo, **Eurocomunismo y Estado**, Ed. Crítica, Barcelona 1977, s. 151-152. Med det krystade argumentet att frågan om Nin måste ”betraktas som inlägg i en spansk diskussion” (!) har i svenska upplagan översättaren strukit det ovan citerade avsnittet (**Eurokommunismen och staten**, Rabén & Sjögren, Malmö 1978, s.10).

på Nin. Men ideologiskt och politiskt då? Tystnad! Carrillo spelar okunnig om det verkliga händelseförloppet trots att det idag finns mängder av fakta och vittnesmål som visar hur det gick till och att partiledningen bevisligen var informerad om och sanktionerade arresteringen av Nin m m. Det är möjligt att partiledningen inte hade något direkt med mordet på Nin att göra. Det är möjligt att Carrillo personligen inte var informerad om arresteringen av Nin (vilket däremot ”La Pasionaria” var – om C. haft något intresse av att utreda frågan kunde han ju krävt att hon skulle tala om vad hon visste). Det allvarligaste med Carrillos ståndpunkt är att han inte vill framställa partiets agerande på ett ärligt sätt och inte vill utreda frågan närmare. Oavsett partiets roll i själva mordet på Nin var det nämligen stalinisterna som skapat de materiella betingelserna och de politiska och ideologiska förutsättningarna som möjliggjorde förföljelserna mot POUM och dess medlemmar.

Andreu Nins renässans

En av anledningarna till att Carrillo och det spanska kommunistpartiet inte längre så hårdnackat vill försvara sin politik under inbördeskriget är att de sista åren av kamp mot Franco-diktaturen och de första åren av demokratisk öppning i Spanien medförde att många radikala spanjorer sökte sig tillbaka till den spanska arbetarrörelsens historia för att där finns svar på de frågor man stod inför i sin revolutionära aktivitet. I detta sökande efter historiska inspirationskällor stötte man på POUM och Nin, vars teori och praktik innehöll mycket mera matnyttigt än den sterila soppa som fanns i en Jose Díaz’ (partiets generalsekreterare under inbördeskriget) eller en Dolores Ibárruris (”La Pasionaria”) skrifter från 30-talet och framåt. Som ett resultat av detta publicerades en rik flora av böcker och dokument om spanska inbördeskriget och många av dessa behandlade POUM ur en helt annan synvinkel än den som kommunistpartiet försökt stadfästa. Andreu Nins liv och verk kom på modet.⁹ Nins skrifter plockades fram igen och gavs ut i upplagor som många gånger fick strykande åtgång.¹⁰

Detta är nu inget förvånande, ty i försöket att bygga upp en revolutionär rörelse i Spanien är det omöjligt att bortse från arvet från POUM och Nin. Även om man kan ha många kritiska synpunkter på denna tradition, så är det ändå i stort sett endast i denna strömning i den spanska arbetarrörelsen som det finns något att lära överhuvudtaget. Detta blir särskilt uppenbart vid en jämförelse med det spanska kommunistpartiet, som i sina led inte kan uppvisa någon teoretiker av format överhuvudtaget: det finns inte en enda bok av teoretiskt värde som skrivits av en **aktiv** partimedlem.

Nin som teoretiker

Nin var en lysande skribent. Förutom politiska skrifter gjorde han sig också känd som en kunnig litteraturkritiker och en mycket skicklig översättare (till katalanska och spanska) av både skönlitteratur (främst från ryska) och politisk litteratur (bl a av Trotskij).

Det bestående värdet i Nins politiska och teoretiska arbeten ligger inte främst i att de skulle vara särskilt originella eller nyskapande. I detta avseende kan Nin inte jämföras med en Lenin, Trotskij, Luxemburg eller Gramsci. Nej, hans främsta företräde består i att han hade en stor förmåga att på ett levande och lättfattligt sätt sammanfatta och förklara redan existerande

⁹ Det publicerades t ex flera biografier över Nin. Av dessa kan vi nämna följande: Victor Alba, **Dos Revolucionarios: Andreu Nin – Joaquín Maurín**. Seminarios y Ediciones, Madrid 1975; Pelai Pagés: **Andreu Nin: Su Evolución Política**, Zero, Madrid 1975; F. Bonamusa: **Andreu Nin y el Movimiento Comunista en España**, Anagrama, Barcelona 1977.

¹⁰ Den fullständigaste utgåvan av Nins arbeten står bokförlaget Editorial Fontamara i Barcelona för, men även en rad andra har bidragit till Nins renässans, t ex Castellote Editor, Ruedo Ibérico, Ediciones Júcar, Ediciones de la Torre och Zero.

marxistiska idéer och tillämpa dessa i analyser av konkreta problem. Nin var så att säga något av en pedagog, en lärare, vilket följde överensstämde med hans profession.

Nins viktigaste arbeten kan indelas i tre grupper:

Den nationella frågan

Att Nin skrev så mycket om problemen kring nationalismen, nationella självbestämmanderätten osv var egentligen ganska naturligt med tanke på att dessa frågor var av stor vikt i Spanien (vid denna tid gällde det främst katalanerna och baskerna). Nin behandlade de nationella problemen både utifrån mer principiella, teoretiska utgångspunkter och i dess konkreta uttryck i Spanien. Till den första kategorin hör förutom en rad artiklar också ett större arbete ("Rörelserna för nationell frigörelse", skriven 1934) som på ett utomordentligt sätt sammanfattar den marxist-leninistiska teorin i frågan och försvarar denna mot andra politiska strömningar och teorier. På sin tid var Nins arbete det enda verk som på ett helgjutet sätt försökte framställa denna teori (Lenin gjorde t ex aldrig något försök att sammanställa sina spridda skrifter till en helhet). Idag är det bättre beställt, men Nins arbete intar fortfarande en hedersplats bland det bästa som skrivits i frågan.¹¹

Den spanska revolutionens problem

Dessa arbeten, som utgörs av artiklar, programmatiska skrifter m m behandlar många aspekter av den spanska verkligheten: den ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen, anarkosyndikalismens natur och roll, den spanska socialdemokratin och stalinismen, kampen mot fascismen, taktiska och strategiska problem i partibygget och en spanska revolutionen m m.¹²

En del av dessa skrifter är kontroversiella ur politisk synvinkel, men det är obestridligt att de kvalitetsmässigt står skyhögt över allt det som producerades av stalinister, socialister eller anarkister vid denna tid. Därför är de också – oberoende av vad man anser om POUM:s politik under inbördeskriget – en obligatorisk läsning för den som önskar en djupare förståelse för utvecklingen i Spanien på 30-talet och idag. Detta är givetvis också en av anledningarna till det stora intresse som POUM i allmänhet och Nin i synnerhet rönt i Spanien under det senaste årtiondet. Som politisk organisation är POUM idag bara en betydelselös liten grupp, men dess arv – på gott och ont – utgör fortfarande en rik källa att ösa ur för revolutionärer. Och POUM:s främste teoretiker – Nin – är död, men hans tankar lever.

Internationella frågor

Nin behandlade de flesta av de frågor som var brännande på 20- och 30-talen. Han skrev om fascismen och kampen mot den, han synade den internationella arbetarrörelsen (både partier och fackföreningsrörelsen), han spred kunskap om Oktoberrevolutionen och följde initierat utvecklingen i Sovjetunionen (stalinismens framväxt och roll) m m. Många av dessa skrifter och böcker bibehåller fortfarande en friskhet och aktualitet som gör dem utmärkta både för skolningsändamål och i propagandistiska syften.¹³

¹¹ Boken nyutgavs 1977 under titeln **Los Movimientos de Emancipación Nacional**, Ed. Fontamara, Barcelona och har utkommit i flera upplagor sedan dess. Nins viktigaste artiklar om den nationella frågan i Spanien finns samlade i **La Cuestión Nacional en el Estado Español**, Ed. Fontamara, Barcelona 1979.

¹² De viktigaste arbetena om den spanska revolutionen finns samlade i **La Revolución Española**, Ed. Fontamara, Barcelona 1978.

¹³ Om fascismen, se t ex boken **Las Dictaduras de Nuestro Tiempo** (skriven 1930), Ed. Fontamara, Barcelona 1977; om fackföreningsfrågan, se t ex **Las Organizaciones Obreras Internacionales**, (skriven 1932), Ed. Fontamara, Barcelona 1978; ett urval av Nins skrifter om den ryska revolutionen finns i **La revolución Rusa**, Ed. Fontamara, Barcelona 1978.

I en så här kortfattad redogörelse är det givetvis omöjligt att ge någon rättvisande bild av Nin, som utan tvivel var den främste spanske marxisten under 1900-talets första hälft. Det bästa sättet att bilda sig en uppfattning om hans bidrag till marxismen är helt naturligt att läsa hans skrifter. Tyvärr är det ju en ganska poänglös uppmaning eftersom det inte är så många förunnat att läsa spanska eller katalanska. För att göra en bredare svensk publik förtrogen med Nin krävs det tillgång till översättningar, helst till svenska men även översättningar till engelska skulle kunna läsas av åtskilliga. Vi lär dock få vänta på sådana mer omfattande Nin-urval. Vi i **Fjärde Internationalens** redaktion kommer dock att dra vårt strå till stacken för att våra läsare ska få några smakprov. Till detta nummer har vi översatt en liten artikel om Marx' och Engels' syn på den nationella frågan.¹⁴ Den publicerades första gången i **Comunismo** (den spanska vänsteroppositionens teoretiska tidskrift) i augusti 1934.

¹⁴ Se: [Den nationella frågan och den revolutionära rörelsen](#).